

173

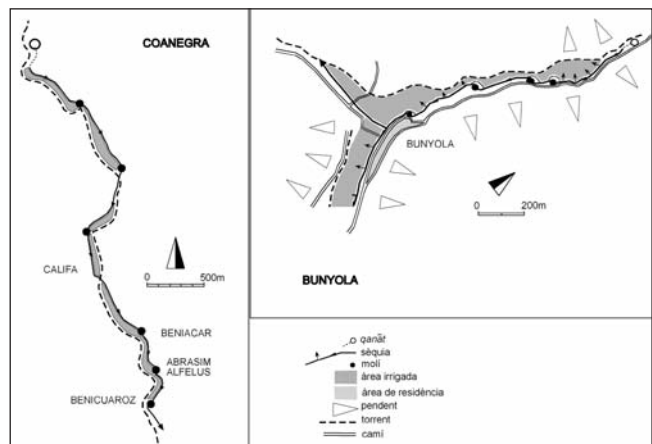
de residència i més d'un espai de cultiu, un territori clànic. Alguns d'ells tenien diversos assentaments i, en tot cas, els grups assentats podien tenir grandàries diferents i alguns factors (ordre d'arribada, grandària del grup) podien determinar preeminències en els espais de cultiu. Hi ha diversos exemples d'aquests territoris a Mallorca. La *terra de Felanitx* (Felanitx) és on el grup berber dels Banû Furânik va crear un espai irrigat d'unes vuit hectàrees vinculat a una font natural. En el seu territori es van assentar diversos grups clànics principalment dedicats a la ramaderia domèstica i a alguns cultius de secà a la vora d'una zona humida. A Artà, els Iraten, berbers, van donar nom a un districte, a l'alqueria de major entitat (Almudaina d'Artà) i a la serra d'Artà. En el seu territori es van assentar nombrosos grups berbers i àrabs. A Eivissa, s'han pogut delimitar alguns territoris al nord de l'illa que coincideixen amb les valls de muntanya on es van construir diversos espais irrigats de petita extensió. Es tracta de les alqueries de Robio, Balançat, Xarraca i Benirràs. Els topònims de Xarraca i Benirràs remetent a grups berbers, els Banû Zûrâg i els Banû Rasn.

Les alqueries eren assentaments petits. A Mallorca, als nusos de comunicació i probablement als llocs que es van anar constituint en punts de mercat, es van desenvolupar les alqueries de major grandària poblacional i també hi trobem els espais irrigats més extensos (entre 8 i 15 ha), com els de Bunyola, Alaró, l'Almudaina d'Artà, Almallutx o Felanitx, per mencionar alguns dels estudiats. Però la majoria eren establiments molt petits. Coneixem bé la composició d'alguns d'ells gràcies a documents posteriors a la conquesta catalana. Tres alqueries de la vall d'Alaró, per exemple, són descrites així: Benauquir consistia en vuit cases, un hort, dues vinyes i dues parcel·les amb oliveres; Yarfân tenia quatre cases, un farraginal, una parcel·la de terra i dos horts, que es corresponen amb un espai regat de 0,8 ha; Bànyols tenia tres cases, una mesquita, dos farraginals, tres horts, una vinya i una parcel·la de terra erma, que es corresponen amb un espai irrigat de 3,5 ha. Un altre bon exemple és el de Binigemor, a Menorca, un assentament berber (Banû Jamor) que compartia un espai irrigat de 1,1 ha amb el grup àrab dels Banû Ru'ayn (Biniarroi) i que va instal·lar la seva zona de residència a les ruïnes d'un poblat talaiòtic. La prospecció arqueològica del lloc va permetre establir que l'ocupació va durar entre el segle XI i el XIII i va consistir en unes sis unitats residencials que no haurien superat la cinquantena de persones.

L'estudi de diverses regions a Mallorca, Eivissa i Menorca posa de manifest l'homogeneïtat en les seleccions dels assentaments i en les pautes de disseny i construcció de sistemes. Es poden distingir dos grans tipus de sistemes hidràulics, els de fons de vall i els sistemes de vessant. Els sistemes de fons de vall es caracteritzen per tenir les parcel·les construïdes al

llarg d'un curs d'aigua, estable o no, que sol quedar canalitzat i delimitat pels murs de contenció de les parcel·les. El punt de captació de l'aigua sol estar al fons de vall i pot ser un *qanât* o un assut. Excepcionalment, si la captació és una font que neix al vessant, l'aigua és canalitzada cap al fons de vall. La séquia principal recorre el límit de les parcel·les oposat al del torrent. El reg es fa directament a partir d'obertures a la séquia i rarament trobem séquies secundàries. De vegades, la séquia travessa el curs d'aigua si el costat oposat és més favorable per a la construcció de les parcel·les. Quan el cabal de la captació ho permet, hi ha molins instal·lats sobre la mateixa séquia o al final del seu recorregut. Bons exemples d'aquest tipus de sistema són els de Coanegra, Castellitx

Plànols dels sistemes hidràulics de la vall de Coanegra i de la vall de Bunyola (Mallorca)

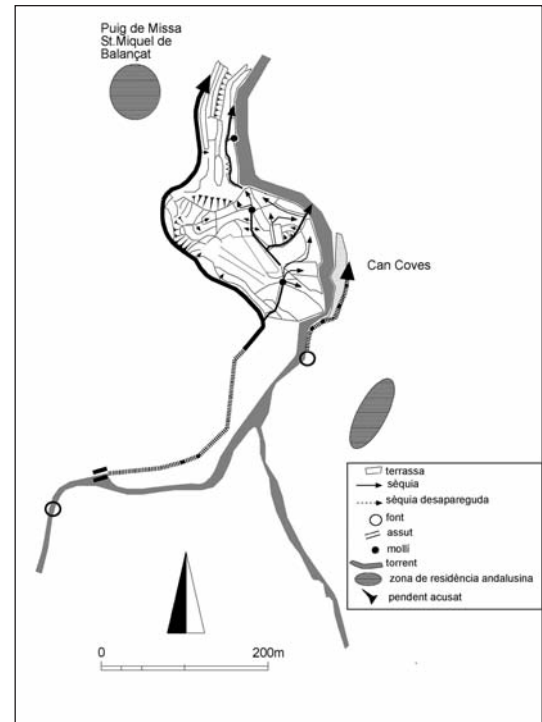
(Mallorca), Buscastell, Es Ierns i Santa Eulària (Eivissa), o els sistemes dels barrancs del sud de Menorca.

En els sistemes de vessant que tenen la captació al fons de vall, la séquia comença al llit del torrent, mitjançant un assut o un *qanât*. La séquia transcorre per un dels vessants de la vall i permet regar el parcel·lari de terrasses construït per sota. Si el cabal ho permet, hi ha molins al llarg de la séquia principal. Les parcel·les es reguen amb séquies secundàries que defineixen blocs. Exemples d'aquest tipus de sistema són els d'Alaró i Bunyola (Mallorca) o el de Balançat (Eivissa). A Balançat, els tres molins del sistema estaven situats en una séquia secundària. Quan la captació és al vessant (font natural o *qanât*), l'aigua es recull en una bassa reguladora del cabal. Hi ha casos amb una sola séquia i d'altres amb dues séquies que surten de la bassa en direccions oposades. Exemples d'aquest tipus de sistema són els de Can Rei de Xarraca i Es Rubió (Eivissa).

temes-3) (pat

Les hortes vinculades a les tres medines de les illes són més difícils d'estudiar atès que estan afectades en gran manera per la urbanització o l'abandonament. A Madîna Mayûrqa es documenta una de les poques obres hidràuliques probablement promocionades per l'estat. En el *Liber Maiolichinus*, la crònica de l'expedició catalano-pisana del 1114, es menciona la séquia d'Enelamir (d'*ayn al-amir*, 'font de l'emir') que portava aigua a la *madîna*. El nom fa referència a la intervenció del governador en la planificació. La planificació urbana de la *madîna* tingué en compte des del principi aquesta canalització que acabava al palau fortificat, seu del poder polític a l'illa, l'almudaina. En el recinte d'aquesta hi havia espais d'hortes i dins el recinte emmurallat de la ciutat també. A Menorca, els espais d'horta vinculats a Madîna Manûrqa (Ciutadella), estaven situats en dos barrancs que flanquegen la ciutat al nord i al sud, i les parcel·les es regaven amb sínies. Igualment, a l'interior de la muralla, es documenten diversos horts regats amb sínies, un dels quals estava al palau del governador. Finalment, a Eivissa, l'horta es va construir al Pla de Vila, als peus del puig on es trobava la *madîna*, en una zona d'aiguamoll parcialment drenat. Als marges d'aquest aiguamoll hi havia sínies i horts regats i un rosari d'assen-taments pagesos que també participaven de la gestió d'aquests espais. ■

Plànol del sistema hidràulic de Balançat (Eivissa)

Bibliografia

M. BARCELÓ, «Immigration berbère et établissements paysans dans l'île d'Eivissa, 902-1235: à la recherche de la logique de la construction d'une nouvelle société», en J.M. MARTIN (ed.), *Zones côtières et plaines littorales dans le monde méditerranéen au Moyen Âge: défense, peuplement, mise en valeur. Castrum 7*, Madrid: Casa de Velázquez, 2001, p. 291-321.

H. KIRCHNER; F. RETAMERO, «Becoming islanders. Migration and settlement in the Balearic Islands (10th-13th centuries)», en F. RETAMERO; I. SCHJELLERUP; A. DAVIES (eds.), *Agricultural and pastoral landscapes in pre-industrial society. Choices, stability and change*, Oxford- Philadelphia: Oxbow Books, 2016, p. 57-78.

J. ORTEGA; A. PIERA, «Sobre las zonas de residencia de las comunidades campesinas andalusíes: el caso de Binigemor en Manûrqa», *Revista de Menorca* 85 (2001), p. 11-55.

F. RETAMERO; B. MOLL, «Los espacios agrícolas de Madîna Manûrqa (Ciutadella de Menorca). Siglos X-XIII», en H. Kirchner (ed.), *Por una arqueología agraria: perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, Oxford: Archaeopress, 2010, p. 95-106.

M. BARCELÓ; H. KIRCHNER; R. GONZÁLEZ VILLAESCUSA, «La construcción d'un espace agraire drainé au *hawz* de la Madîna de Yâbisa (Ibiza, Baléares)», en J. BURNOUF; J.-P. BRAVARD; G. CHOUQUER (eds.), *La dynamique des paysages protohistoriques, antiques, médiévaux et modernes*. Sophia Antipolis: Université de Nice, 1997, p. 113-125.